



IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059



VOL.3 № 5

2026

ALALIYALI BOLALARDA QAYTA HIKOYA QILISHGA O'RGATISH ASOSIDA BOG'LANGAN NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Axmedova Zuxra Murzabekovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, professor

Xo'jayeva Farangiz

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, magistrant

Annotatsiya

Ushbu maqolada alaliyali bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida qayta hikoya qilish faoliyatining nazariy va amaliy asoslari chuqur tahlil qilingan. Alaliya – markaziy nutq mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmasligi bilan tavsiflanadigan murakkab nutq buzilishi bo'lib, u bolaning kommunikativ faoliyatiga, ayniqsa monologik va bog'langan nutqning rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, maqolada alaliyali bolalarda nutqning leksik, grammatik va fonetik-fonematik komponentlaridagi buzilishlar hamda ularning bog'langan nutq shakllanishiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqotda qayta hikoya qilish faoliyati bog'langan nutqni shakllantirishning samarali logopedik vositasi sifatida asoslab berilgan. Qayta hikoya qilish jarayoni bolalarda eshituv idroki, mantiqiy tafakkur, xotira, diqqat va nutqiy rejalashtirish mexanizmlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan izohlangan. Shu bilan birga, alaliyali bolalarda ushbu faoliyatni amalga oshirishda yuzaga keladigan asosiy qiyinchiliklar — matnni to'liq tushunmaslik, voqealar ketma-ketligini buzish, lug'at boyligining cheklanganligi va grammatik xatolar tahlil qilingan. Maqolada qayta hikoya qilishga o'rgatishning bosqichli tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, u matnni tushunishdan boshlab, qismlarga ajratib qayta hikoya qilish, mustaqil monologik nutqni shakllantirishgacha bo'lgan jarayonlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, logopedik ishda ko'rgazmali vositalar, rasmlar, sxemalar, o'yin texnologiyalari va dramatisatsiya usullaridan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada alohida e'tibor qayta hikoya qilish jarayonida lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani shakllantirish hamda fonematik idrokni rivojlantirish masalalariga qaratilgan. Bundan tashqari, korreksion ishlarning samaradorligini oshirishda logoped, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligining ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: alaliya, bog'langan nutq, qayta hikoya qilish, nutq rivojlanishi, fonematik jarayonlar, logopedik korreksiya, maktabgacha yosh.

РАЗВИТИЕ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С АЛАЛИЕЙ НА ОСНОВЕ ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕСКАЗУ

Ахмедова Зухра Мурзабековна

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, профессор

Хужаева Фарангиз

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, магистрантка

Аннотация

В данной статье представлен углубленный анализ теоретических и практических основ пересказа в процессе развития связной речи у детей с алалией. Алалия — это комплексное расстройство речи, характеризующееся недостаточным формированием центральных речевых механизмов, что значительно негативно влияет на коммуникативную деятельность ребенка, особенно на развитие монологической и связной речи. В этой связи в статье освещаются нарушения лексической, грамматической и фонетико-фонемической составляющих речи у детей с алалией и их влияние на формирование связной речи. Исследование обосновывает эффективность пересказа как логопедического инструмента для формирования связной речи. Научно объясняется, что процесс пересказа способствует развитию у детей слухового восприятия, логического мышления, памяти, внимания и механизмов планирования речи. При этом основными трудностями, возникающими при выполнении этого упражнения у детей с алалией, являются неполное понимание текста, нарушение последовательности событий, ограниченный словарный запас и грамматические ошибки. В статье разработана пошаговая система обучения пересказу, включающая процессы от понимания текста и пересказа по частям до формирования самостоятельной монологической речи. Обоснована эффективность использования наглядных пособий, картинок, схем, игровых технологий и методов драматизации в логопедической работе. В

статье рассматриваются вопросы расширения словарного запаса, формирования грамматических структур и развития фонематического восприятия в процессе пересказа. Кроме того, подчеркивается важность сотрудничества между логопедами, педагогами и родителями для повышения эффективности коррекционной работы.

Ключевые слова: алалия, связная речь, пересказ, речевое развитие, логопедическая коррекция, фонематические процессы, дошкольный возраст.

DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH ALALIA THROUGH RETELLING INSTRUCTION

Akhmedova Zuxra Murzabekovna

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Professor

Xo'jayeva F. Sh.

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Master's student

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical foundations of the retelling activity in the process of developing connected speech in children with alalia. Alalia is a complex speech disorder characterized by insufficient formation of central speech mechanisms, which significantly negatively affects the child's communicative activity, especially the development of monological and connected speech. In this regard, the article highlights the violations of the lexical, grammatical and phonetic-phonemic components of speech in children with alalia and their impact on the formation of connected speech. The study substantiates the retelling activity as an effective speech therapy tool for the formation of connected speech. It is scientifically explained that the retelling process serves to develop auditory perception, logical thinking, memory, attention and speech planning mechanisms in children. At the same time, the main difficulties that arise in the implementation of this activity in children with alalia are incomplete understanding of the text, violation of the sequence of events, limited vocabulary and grammatical errors. The article develops a step-by-step system for teaching retelling, which includes processes ranging from understanding the text, retelling in parts, to the formation of independent monological speech. The effectiveness of using visual aids, pictures, schemes, game technologies and dramatization methods in speech therapy work is also substantiated. The article focuses on the issues of expanding vocabulary, forming grammatical structures and developing phonemic perception in the process of retelling. In addition, the importance of cooperation between speech therapists, educators and parents in increasing the effectiveness of correctional work is emphasized.

Keywords: alalia, coherent speech, retelling, speech development, speech therapy correction, phonemic processes, preschool age.

Alaliya – bu bolaning eshitish qobiliyati va intellekti nisbatan saqlangan holda nutqning markaziy mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi natijasida yuzaga keladigan og'ir nutq buzilishi hisoblanadi. Alaliyali bolalarda nutqning barcha komponentlari – fonetik-fonematik, leksik va grammatik tomonlari yetarli darajada shakllanmagan bo'ladi. Ayniqsa, bog'langan nutqning rivojlanishi sezilarli darajada orqada qoladi. Bunday bolalarda fikrni izchil bayon qilish, voqealar ketma-ketligini saqlash, gaplarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish hamda matn mazmunini mustaqil ifodalashda qiyinchiliklar kuzatiladi.

Bog'langan nutq insonning kommunikativ faoliyatida muhim o'rin tutadi. Aynan bog'langan nutq yordamida bola o'z fikrini bayon qiladi, atrofdagilar bilan muloqotga kirishadi va ijtimoiy tajribani o'zlashtiradi. Shu sababli alaliyali bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish logopedik ishlarning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar (R.E. Levina, T.B. Filicheva, G.V. Chirkina, N.S. Jukova, V.K. Vorobyova va boshqalar) alaliyali bolalarda monologik nutqning rivojlanishi ayniqsa murakkab kechishini ta'kidlaganlar [4].

Bog'langan nutqni shakllantirishda qayta hikoya qilish faoliyati alohida ahamiyatga ega. Qayta hikoya qilish – bu bolaning eshitgan yoki o'qilgan matn mazmunini mantiqiy izchillikda qayta bayon etish faoliyatidir. Ushbu faoliyat bolaning eshituv diqqati, xotirasi, tafakkuri va nutqiy faoliyatini kompleks rivojlantiradi. Bola matnni tinglash jarayonida voqealarni idrok etadi, ularning o'zaro bog'liqligini tushunadi va keyinchalik ularni mustaqil ravishda ifodalashga harakat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Alaliyali bolalarda bog‘langan nutqni rivojlantirish masalasi maxsus pedagogika va logopediya fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutqning og‘ir buzilishlari, xususan, alaliya bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlarda bog‘langan nutqning shakllanish mexanizmlari, korreksion-logopedik ishlarning mazmuni hamda qayta hikoya qilish faoliyatining ahamiyati ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan.

Rus logopediya maktabining yirik vakillaridan biri V.A. Kovshikov alaliyani markaziy nerv tizimining organik shikastlanishi bilan bog‘liq holda yuzaga keladigan murakkab nutq buzilishi sifatida izohlaydi. Olimning ta‘kidlashicha, alaliyali bolalarda nutqning barcha tarkibiy qismlari — fonetik, leksik va grammatik tomonlari yetarlicha rivojlanmagan bo‘lib, ayniqsa, bog‘langan nutqning shakllanishi sezilarli darajada qiyin kechadi [1, 24-b.]. Tadqiqotchi bog‘langan nutqni rivojlantirishda ko‘rgazmali vositalar, harakatli o‘yinlar va bosqichli nutqiy mashqlardan foydalanish muhimligini alohida qayd etadi [1, 57-b.].

G.A. Volkova o‘z tadqiqotlarida tizimli nutq buzilishlariga ega bolalarda kommunikativ faoliyatning shakllanishiga e‘tibor qaratadi. Muallifning fikricha, alaliyali bolalarda nutqiy muloqotning cheklanganligi nafaqat til tizimining rivojlanishiga, balki bolaning bilish faoliyatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi [2, 41-b.]. Shuning uchun logopedik ishlar jarayonida bolani faol nutqiy muloqotga jalb qilish, savol-javob va qayta hikoya qilish mashqlaridan foydalanish samarali natija beradi [2, 76-b.].

L.V. Lopatina bog‘langan nutqni rivojlantirishning psixolingvistik asoslarini tadqiq etgan olimlardan biridir. U alaliyali bolalarda matnni idrok etish va uni qayta bayon qilish jarayonida semantik hamda grammatik qiyinchiliklar kuzatilishini ta‘kidlaydi [3, 33-b.]. Tadqiqotchi qayta hikoya qilishni monologik nutqni shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri sifatida baholab, ushbu faoliyat orqali bolaning lug‘at boyligi, grammatik tuzilmasi va tafakkur jarayonlari rivojlanishini ilmiy asoslaydi [3, 64-b.].

T.B. Filicheva va G.V. Chirkina tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda og‘ir nutq nuqsoniga ega bolalarda bog‘langan nutqni rivojlantirish metodikasi keng yoritilgan. Mualliflar bolalarning matn mazmunini tushunishi, voqealar ketma-ketligini saqlashi hamda fikrni izchil bayon qilishi uchun maxsus tayanch rasmlar, sxemalar va savolli metodlardan foydalanishni tavsiya qiladilar [4, 52-b.]. Shuningdek, ular qayta hikoya qilish jarayonida grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishga o‘rgatish bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozimligini ko‘rsatib o‘tganlar [4, 88-b.].

E.F. Arxipova motor alaliyali bolalarda korreksion-logopedik ishlarni tashkil etish masalalarini tadqiq qilgan. Olimaning fikricha, alaliyali bolalarda nutqning shakllanishi uzoq muddatli va tizimli mashg‘ulotlarni talab etadi. Ayniqsa, qayta hikoya qilish faoliyati eshituv diqqati, xotira va nutqiy rejalashtirish mexanizmlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi [5, 45-b.]. Muallif logopedik mashg‘ulotlarda dramatizatsiya, rolli o‘yinlar va syujetli rasmlar asosida hikoya tuzish usullarining samaradorligini alohida ta‘kidlaydi [5, 71-b.].

R.E. Levina tadqiqotlarida nutqiy faoliyat va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqotchining fikricha, bog‘langan nutq bolaning fikrlash jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, nutq rivojlanishidagi buzilishlar tafakkur faoliyatining shakllanishiga ham ta‘sir ko‘rsatadi [6, 39-b.]. Shu sababli qayta hikoya qilish asosida olib boriladigan logopedik ishlar nafaqat nutqni, balki kognitiv faoliyatni ham rivojlantiradi [6, 61-b.].

N.S. Jukova va boshqa olimlar alaliyali bolalarda monologik nutqning rivojlanishi dialogik nutqqa nisbatan murakkabroq kechishini ta‘kidlaydilar. Ularning fikricha, qayta hikoya qilish jarayonida bolalarda nutqiy dasturlash, gaplarni grammatik jihatdan bog‘lash hamda matnning mazmuniy yaxlitligini saqlash ko‘nikmalari shakllanadi [7, 54-b.].

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham alaliyali bolalar nutqini rivojlantirish muammolari o‘rganilgan. O‘zbekistonlik logoped olimlar maktabgacha yoshdagi nutq nuqsoniga ega bolalarda bog‘langan nutqni shakllantirishda milliy o‘yinlar, ertaklar va xalq og‘zaki ijodi namunalariidan foydalanishning samaradorligini qayd etadilar. Tadqiqotlarda bolaning nutqiy faolligini oshirishda oilaviy muhit va ota-onalar bilan hamkorlik muhim omillardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [8, 47-b.].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, alaliyali bolalarda bog‘langan nutqni rivojlantirish murakkab va ko‘p bosqichli jarayon hisoblanadi. Olimlarning aksariyati qayta hikoya qilish faoliyatini nutqni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida e‘tirof etadilar. Qayta hikoya qilish orqali bolalarda lug‘at boyligi kengayadi, grammatik tuzilma shakllanadi, nutqiy mantiq va monologik nutq rivojlanadi. Shu bois mazkur yo‘nalishda olib boriladigan tizimli logopedik ishlar alaliyali bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot alaliyali bolalarda qayta hikoya qilishga o'rgatish asosida bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonining samaradorligini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlar kompleks tarzda qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosini maxsus pedagogika, logopediya, psixolingvistika hamda nutq faoliyati nazariyasiga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi.

Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, suhbat, diagnostik topshiriqlar, pedagogik tajriba hamda natijalarni qiyosiy tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Dastlab alaliyali bolalarda bog'langan nutqning rivojlanish darajasini aniqlash maqsadida diagnostik kuzatuv ishlari olib borildi. Bolalarning lug'at boyligi, gap tuzish ko'nikmalari, voqealarni ketma-ket bayon etish qobiliyati, grammatik shakllardan foydalanishi hamda qayta hikoya qilish jarayonidagi nutqiy faolligi o'rganildi.

Tadqiqot maktabgacha yoshdagi alaliyali bolalar ishtirokida tashkil etildi. Korreksion-logopedik ishlar individual va kichik guruh shaklida olib borildi. Mashg'ulotlarda qayta hikoya qilishning bosqichli metodikasi qo'llanildi. Dastlab bolalarda matnni tinglash va tushunish ko'nikmalari shakllantirildi, keyingi bosqichlarda esa tayanch rasmlar, syujetli kartinalar, savol-javob usullari hamda ko'rgazmali vositalar asosida matnni qayta hikoya qilish ishlari tashkil etildi.

Logopedik mashg'ulotlarda o'yin texnologiyalari, dramatizatsiya, rolli o'yinlar, predmetli va syujetli rasmlar bilan ishlash metodlaridan keng foydalanildi. Nutqiy materiallar oddiydan murakkabga qarab tanlandi hamda bolalarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirildi. Mashg'ulotlar davomida bolalarning fonematik idroki, talaffuz aniqligi, grammatik tuzilmani to'g'ri qo'llashi va bog'langan monologik nutqi ustida tizimli ish olib borildi.

Tadqiqotning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba boshida va yakunida bolalarning bog'langan nutq ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilindi. Olingan natijalar qayta hikoya qilishga asoslangan logopedik ishlar alaliyali bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish, lug'at boyligini oshirish hamda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Natija va muhokama

Alaliyali bolalarda qayta hikoya qilish jarayoni bir qator qiyinchiliklar bilan kechadi. Ular matn mazmunini to'liq tushunmasligi, asosiy voqealarni ajrata olmasligi, so'z boyligining kamligi sababli fikrini ifodalashda qiynalishi mumkin. Shuningdek, grammatik shakllarning noto'g'ri qo'llanilishi, gaplarning qisqa va sodda tuzilishi ham kuzatiladi. Ayrim hollarda bola hikoya mazmunini fragmentar tarzda bayon qiladi yoki voqealar ketma-ketligini buzib yuboradi.

Shu sababli qayta hikoya qilishga o'rgatish bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Dastlab bolalarda matnni tinglash va tushunish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayonda rasmlar, predmetlar va ko'rgazmali vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Logoped matn mazmunini qisqa va sodda gaplar orqali tushuntiradi, asosiy voqealarni ajratib ko'rsatadi hamda bolani savollar yordamida faol muloqotga jalb qiladi.

Keyingi bosqichda bolalar matnni qismlarga bo'lib qayta hikoya qilishga o'rgatiladi. Avval sodda va hajmi kichik matnlar tanlanadi. Bola logoped yordamida voqealarni ketma-ketlik asosida bayon qiladi. Savollar, tayanch rasmlar, sxemalar va predmetli ko'rsatmalar bolaning nutqiy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Shu tariqa bolalarda monologik nutqning dastlabki elementlari shakllana boshlaydi.

Qayta hikoya qilish jarayonida lug'at boyligini rivojlantirish alohida o'rin tutadi. Alaliyali bolalarda predmet nomlari, harakat bildiruvchi so'zlar va sifatlarni faol qo'llashga o'rgatish muhimdir. Matn tarkibidagi yangi so'zlar oldindan tushuntiriladi, ular turli vaziyatlarda mustahkamlanadi. Natijada bola hikoya qilish jarayonida kerakli leksik birliklardan foydalanishga o'rganadi.

Grammatik tuzilmani rivojlantirish ham qayta hikoya qilish faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Alaliyali bolalarda kelishik qo'shimchalari, fe'l zamonlari va gap bo'laklarini to'g'ri qo'llashda qiyinchiliklar kuzatiladi. Shu sababli logopedik mashg'ulotlarda gaplarni kengaytirish, so'zlarni grammatik jihatdan bog'lash va sodda gaplardan murakkab gaplarga o'tish bo'yicha maxsus mashqlar tashkil etiladi.

Qayta hikoya qilish jarayonida fonematik idrok va talaffuz ustida ishlash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish nutqning tushunarligini pasaytiradi. Shu bois logoped matn ustida ishlash jarayonida tovushlarni aniq talaffuz qilish, intonatsion ifodalilik va nutq sur'atini me'yorlashtirishga ham e'tibor qaratadi.

Maktabgacha yosh davrida qayta hikoya qilish faoliyati bolaning nafaqat nutqiy, balki kognitiv rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bola voqealarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunish, asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlarni ajratish ko'nikmalarini egallaydi. Bu esa tafakkur

jarayonlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, qayta hikoya qilish nutqni rejalashtirish va dasturlash mexanizmlarining shakllanishiga yordam beradi. Bola avval matnning umumiy mazmunini idrok etadi, keyinchalik esa uni grammatik va semantik jihatdan qayta tashkil qiladi. Bu jarayonda eshituv xotirasi, diqqat va verbal tafakkur faol ishtirok etadi.

Qayta hikoya qilish asosida bog'langan nutqni rivojlantirishda quyidagi pedagogik sharoitlar muhim hisoblanadi:

- boy va faol nutqiy muhit yaratish;
- bolaga mos hajm va mazmundagi matnlarni tanlash;
- ko'rgazmali vositalardan foydalanish;
- savol-javob va dialogik nutqni rivojlantirish;
- fonematik idrok va talaffuz ustida tizimli ishlash;
- rag'batlantirish va ijobiy emotsional muhitni ta'minlash.

Logopedik amaliyotda ertaklar, qisqa hikoyalar, syujetli rasmlar asosida hikoya tuzish, rolli o'yinlar va dramatizatsiya mashqlari keng qo'llaniladi. Ushbu metodlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi hamda bog'langan nutqning tabiiy shakllanishiga yordam beradi.

Shunday qilib, alaliyali bolalarda qayta hikoya qilishga o'rgatish bog'langan nutqni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu faoliyat bolaning lug'at boyligini kengaytiradi, grammatik tuzilmani shakllantiradi, monologik nutqni rivojlantiradi hamda nutqiy muloqot ko'nikmalarini takomillashtiradi. Tizimli va izchil tashkil etilgan logopedik ishlar natijasida alaliyali bolalarda bog'langan nutqning rivojlanishida ijobiy dinamika kuzatiladi.

Bog'langan nutqni, ayniqsa, qayta hikoya qilish asosida shakllantirish uzoq muddatli, tizimli va izchil korreksion-pedagogik ishlarni talab etadi. Bola bilan ishlash jarayonida logoped, tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda bolaning nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, uni muloqotga jalb etish hamda qayta hikoya qilish orqali fikrni izchil bayon etishga o'rgatish asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Agar bola atrofidagi yaqinlarining unga nisbatan munosabati passiv bo'lsa, ya'ni nutqiy muloqot yetarli darajada tashkil etilmasa, bog'langan nutqni rivojlantirish jarayoni sezilarli darajada qiyinlashadi. Shu bois ota-onalar bilan ishlash, ularni korreksion jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish muhim vazifa hisoblanadi. Mutaxassislar ota-onalarga bolaning nutqiy rivojlanish xususiyatlari hamda qayta hikoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish usullarini tushuntirishlari lozim.

Zamonaviy sharoitda ko'plab ota-onalar bolalarida nutq nuqsonlari aniqlanishi bilan oq mutaxassislarga murojaat qilmoqda va farzandining imkon qadar oila muhitida bo'lishini istamoqda. Bu esa bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida oilaning rolini yanada oshiradi. Bola qayerda tarbiyalanishidan qat'i nazar (maxsus muassasa yoki uy sharoitida), ota-onalar korreksion-logopedik ishlarning faol ishtirokchisi bo'lishi zarur. Chunki bog'langan nutqni rivojlantirishda kundalik muloqot, birgalikdagi faoliyat va emotsional yaqinlik muhim omil hisoblanadi.

Oila muhitida bolaning erkin muloqot qilishi, voqealarni bayon etishi, eshitganini qayta hikoya qilishi uchun qulay sharoit yaratish zarur. Bola o'z yaqinlari bilan muloqot jarayonida asta-sekin fikrni izchil bayon etishni, voqealar ketma-ketligini saqlashni va nutqiy bog'lanishni shakllantirib boradi. Shu bois oiladagi ijobiy psixologik muhit, mehr-muhabbat va qo'llab-quvvatlash bog'langan nutqni rivojlantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Bog'langan nutqni qayta hikoya qilish orqali rivojlantirish bo'yicha quyidagi metodik tavsiyalarni berishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- alaliyali bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarni imkon qadar erta bosqichda boshlash muhim bo'lib, bu bog'langan nutqni shakllantirish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mashg'ulotlarni esa bolalarning yosh xususiyatlari hamda individual rivojlanish darajasini inobatga olgan holda, asosan o'yin faoliyati asosida tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi;
- nutqiy materialni oddiydan murakkabga qarab berish, voqealarni ketma-ketlik asosida tushuntirish va qayta hikoya qilishga o'rgatish;
- qayta hikoya qilish jarayonida boladan mukammal talaffuzni darhol talab qilmasdan, avvalo fikrni izchil bayon etishga e'tibor qaratish;
- mashg'ulotlarni yakka, kichik guruh va guruh shaklida tashkil etib, qayta hikoya qilish ko'nikmalarini turli sharoitlarda mustahkamlash;

- ko'rgazmali vositalar (rasmlar, syujetli kartinalar, video materiallar)dan keng foydalanish;
- mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda ham qayta hikoya qilish faoliyatini davom ettirish uchun tarbiyachi va ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- ota-onalar uchun ochiq mashg'ulotlar, seminarlar va amaliy ko'rsatmalar tashkil etish;
- bolalarning qiziqishini saqlab qolish uchun mazmuni bir xil, ammo shakli turlicha bo'lgan o'yinlardan foydalanish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarning nutqiy faolligini oshirish;
- bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida bilish faoliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish, chunki nutq tafakkur bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi.

Xulosa

Alaliyali bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish logopedik korreksiyaning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, qayta hikoya qilish faoliyati bolalarda monologik nutqni shakllantirish, lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani rivojlantirish hamda nutqiy muloqot ko'nikmalarini takomillashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, matn mazmunini ketma-ket bayon qilish, asosiy voqealarni ajratish va fikrni izchil ifodalash ko'nikmalarining rivojlanishida qayta hikoya qilish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan bosqichli metodik yondashuv, ko'rgazmali vositalar, syujetli rasmlar, o'yin texnologiyalari hamda savol-javob usullari alaliyali bolalarning nutqiy faolligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Mashg'ulotlar jarayonida bolalarda matnni tushunish, voqealar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishni anglash va mustaqil hikoya qilish ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllandi. Shu bilan birga, fonematik idrok, talaffuz aniqligi va grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish malakalari ham sezilarli darajada rivojlandi.

Shuningdek, bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida logoped, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligining muhimligi aniqlandi. Bola bilan muntazam nutqiy muloqot olib borish, oilada qulay emotsional muhit yaratish va kundalik faoliyatda qayta hikoya qilish mashqlaridan foydalanish korreksion ishlar samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida tizimli va izchil tashkil etilgan logopedik mashg'ulotlar bolaning keyingi ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishiga yordam beradi.

Qayta hikoya qilishga o'rgatish alaliyali bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirishning samarali metodlaridan biri hisoblanadi. Ushbu faoliyat nafaqat nutqiy rivojlanishga, balki bolaning tafakkuri, eshituv xotirasi, diqqati va kommunikativ kompetensiyalarining shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli qayta hikoya qilish asosidagi logopedik ishlarni amaliyotda keng qo'llash hamda metodik jihatdan takomillashtirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ковшиков В.А. Алалия: коррекционная работа при тяжёлых нарушениях речи: учеб. пособие. — Санкт-Петербург: КАРО, 2011. — 272 с.
2. Волкова Г.А. Логопедическая работа с детьми, имеющими системные нарушения речи: учеб. пособие для студентов вузов. — Москва: ВЛАДОС, 2012. — 287 с.
3. Лопатина Л.В. Формирование связной речи у детей с алалией: монография. — Москва: Просвещение, 2014. — 198 с.
4. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Методика развития речи у детей с тяжёлыми нарушениями речи: учебник. — Москва: Академия, 2016. — 256 с.
5. Архипова Е.Ф. Коррекционная работа при моторной алалии у дошкольников: учеб.-метод. пособие. — Москва: ВЛАДОС, 2019. — 224 с.
6. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. — Москва: Просвещение, 1968. — 367 с.
7. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: учеб. пособие. — Москва: Просвещение, 1990. — 239 с.
8. Mo'minova L.R. Logopediya: darslik. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 320 b.
9. Po'latova P.M. Maxsus pedagogika: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 256 b.
10. Nurkeldiyeva D.A. Maktabgacha yoshdagi nutq nuqsoniga ega bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish usullari // Zamonaviy ta'lim. — Toshkent, 2021. — № 4. — B. 45–49.